

Bedî İlmînde Kelime Tekrarına Dayalı Söz Sanatlarında Tasnif Problemi

(The Classification Problem in Rhetorical Figures Related to Word Repetition in the 'İlm al-Badî')

Ahmet GEZEK

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi Assist Professor, Yalova University
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
Arap Dili ve Belagati Arabic Language and Literature
Yalova | Türkiye Yalova | Türkiye
ahmetgezek02@hotmail.com orcid.org/0000-0001-5941-9533

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü | Araştırma Makalesi Article Types | Research Article
Geliş Tarihi | 10/Ocak/2024 Received | 10/January /2024
Kabul Tarihi | 14/Haziran /2024 Accepted | 14/June/2024
Yayın Tarihi | 30/Haziran/2024 Published | 30/June/2024

Atıf | Cite as:

GEZEK, Ahmet. "Bedî İlmînde Kelime Tekrarına Dayalı Söz Sanatlarında Tasnif Problemi [The Classification Problem in Rhetorical Figures Related to Word Repetition in the 'İlm al-Badî']". Tokat İlmîyat Dergisi 12/1 (Haziran | June 2024), 22-39.

[https:// DOI: 10.51450/ ilmiyat.1417753](https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1417753)

İntihal | Plagiarism:

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

| This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright © Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Türkiye.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

The Classification Problem in Rhetorical Figures Related to Word Repetition in the 'İlm al- Badî'

Abstract: In the 'İlm al- Badî', many literary arts are related to meaning and wording. Among these arts, some related to word repetition are considered to beautify the meaning, and some are considered to beautify the pronunciation. Figures of word repetition related to meaning in classical and modern rhetoric books; mushākala irşād, 'akis, tardīd, muzāwaja. Figures of speech related to words are raddu'l-'ajuz 'ala'ş-şadr and jinās al-mumāthil.

In mushākala, which is defined as expressing meaning with a word in the phrase other than its own wording, the repeated word is the figurative meaning or the second meaning of the word. This art is included in the rhetorical arts section, beautifying rhetoric books' meaning. The word repeated in mushākala has the same root as the first word in form and differs from other word repetition arts in that it has a figurative meaning.

In irşād, which means that a word in the sentence gives a clue as to how the sentence will end, the sentence sometimes ends with word repetition, and sometimes with a different word understood from the sentence. Irşād; It is more comprehensive than other arts of word repetition as it can come with different figures of speech such as ṭibāq, muqābala, tardīd, and raddu'l-'acuz 'ala'ş-şadr. The main thing in this art is to predict how the sentence will end, and when the sentence ends with word repetition, it contains the art of tardīd.

The art of 'akis is saying a new word by entirely or partially changing the places of the words in the sentence. What distinguishes 'akis from other word repetition arts is the replacement of words within the sentence. Most rhetoric scholars have included it in the arts that beautify the meaning, and some have included it in the arts related to pronunciation.

Since a word is repeated in the sentence in the art of tardīd, which means having a word with the same wording and meaning in the sentence, some rhetoric scholars evaluated this art within the art of itnāb in the 'İlm al-Ma'ānī, and some evaluated it within the 'İlm al- Badî'. In muzāwaja, word repetition occurs in conditional sentences. The fact that muzāwaja is related to conditional sentences distinguishes this art from tardīd.

Raddu'l-'ajuz 'ala'ş-şadr, which is considered among the arts that beautify pronunciation in rhetoric books, is the presence of the same word or the word from the same root at the end of the sentence at the beginning or within the sentence. This art is similar to irşād in that a word at the end of the phrase is connected to another word in the sentence, and there is word repetition.

Jinās al-mumāthil, one of the arts of word repetition, is the repetition of two nouns, two verbs or two letters that are the same in wording but different in meaning. Jinās al-mumāthil, unlike other types of puns, are included in the word repetition arts in our study because they are related to homophony. Other parts of jinās al-tām were excluded from the scope of the study because their pronunciation occurs between two different words that are the same or similar. In this study, figures of speech related to word repetition were examined, and it was determined that irşād and raddu'l-'ajuz 'ala'ş-şadr were sometimes used with word repetition and sometimes without word repetition. These two arts; It has been understood that it is more comprehensive than mushākala, 'akis, tardīd, muzāwaja and jinās al-mumāthil and includes them within itself depending on the situation. In this research, word repetition arts were brought together, and attention was drawn to their differences. It is thought that the fact that there are no studies dealing with these arts in the 'İlm al- Badî further increases the importance of our study.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, 'İlm al- badî', Mushākala, Irşād, Tardīd.

Bedî İliminde Kelime Tekrarına Dayalı Söz Sanatlarında Tasnif Problemi

Öz: Bedî ilminde, mana ve lafızla ilgili olarak birçok edebi sanat bulunmaktadır. Bu söz sanatlarından kelime tekrarıyla ilgili olanların bazıları manayı güzelleştiren sanatlar içinde, bazıları lafzı güzelleştiren sanatlar kısmında değerlendirilmiştir. Klasik ve modern belâgat eserlerinde manayla ilgili kelime tekrarı sanatları; müşâkele, irsâd, akis, terdîd ve müzâvece; lafızla ilgili söz sanatları reddü'l-acüz ale's-sadr ve cinâs-ı mümâsil'dir.

Bir anlamın kendi lafzı dışında ibaredeki bir kelime ile söylenmesi olarak tarif edilen müşâkele'de tekrar edilen kelime, mecazi anlam veya kelimenin ikinci anlamı olduğu için bu sanat belâgat eserlerinde manayı güzelleştiren söz sanatları kısmında yer almıştır. Müşâkele'de tekrar edilen kelime şekil itibarıyla birinci kelimeyle aynı kökten olur ve mecaz anlamı kendisinde bulunması yönüyle diğer kelime tekrarı sanatlarından farklılık gösterir.

Cümlelerin sonunun nasıl biteceğine ibaredeki bir kelimenin ipucu vermesi demek olan irsâd'da cümle bazen kelime tekrarıyla, bazen de cümleden anlaşılan farklı bir kelimeyle sonlanır. İrsâd; tîbâk, mukâbele, terdîd, reddü'l-acüz ale's-sadr gibi farklı söz sanatlarıyla birlikte gelebildiği için diğer kelime tekrarı sanatlarından daha kapsamlıdır. Bu sanatta asıl olan, cümlelerin sonunun nasıl sonlanacağı tahmin edilmesi olup kelime tekrarıyla cümle sonlandığında terdîd sanatını ihtiva etmiş olur.

Akis sanatı, cümlede kelimelerin yerleri tamamen veya kısmen değiştirilerek yeni bir söz söylenmesidir. Akis'i diğer kelime tekrarı sanatlarından ayıran husus, kelimelerin cümle içinde yer değiştirmesidir. Çoğu belâgat bilgini bu sanatı manayı güzelleştiren sanatlara, bazıları ise lafızla ilgili sanatlara dahil etmiştir.

Cümlede lafzı ve anlamı aynı bir kelimenin bulunması anlamına gelen terdîd sanatında cümle içinde bir kelime tekrar edildiğinden dolayı bazı belâgat bilgileri bu sanatı me'ânî ilmindeki itnâb sanatında, bazıları ise bedî ilminde değerlendirmiştir. Müzâvece'de kelime tekrarı şart ve cevap cümlelerinde olmaktadır. Müzâvece'nin şart ve cevap cümleleriyle ilgili olması, bu sanatı terdîd'den ayıran özelliktir.

Belâgat eserlerinde lafzı güzelleştiren sanatlar içinde değerlendirilen reddü'l-acüz ale's-sadr; ibare sonundaki kelimenin aynısının veya iştikakının (aynı kökten gelen kelimenin) cümle başında veya içinde var olmasıdır. Bu sanat, ibarenin sonundaki bir kelimenin cümle içinde başka bir kelimeyle irtibatlı olması ve kelime tekrarının kendisinde olması yönüyle irsâd'a benzemektedir.

Kelime tekrarı sanatlarından cinâs-ı mümâsil, lafız olarak aynı, fakat manası birbirinden farklı olan iki isim, iki fiil veya iki harfin tekrar edilmesidir. Cinâs-ı mümâsil, diğer cinas çeşitlerinden farklı olarak eş seslilikle ilgili olduğu için çalışmamızda kelime tekrarı sanatlarına dahil olmuştur. Cinâs-ı tâm'ın diğer kısımları ise telaffuzu birbirinin aynısı veya benzeri iki farklı kelime arasında gerçekleştiğinden dolayı çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu çalışmada, kelime tekrarı dayalı söz sanatları incelenmiş olup bu sanatlardan irsâd ve reddü'l-acüz ale's-sadr'ın bazen kelime tekrarıyla, bazen de kelime tekrarı dışında kullanıldıkları tespit edilmiştir. Bu iki sanatın; müşâkele, akis, terdîd, müzâvece ve cinâs-ı mümâsil'den daha geniş kapsamlı olduğu ve duruma göre onları kendi içinde barındırdığı anlaşılmıştır. Bu araştırmada, kelime tekrarı sanatları bir araya getirilerek aralarındaki farklara dikkat çekilmiştir. Bedî ilminde bu sanatları konu edinen çalışmaya rastlanmamasının, çalışmamızın önemini daha da arttırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Bedî İlmî, Müşâkele, İrsâd, Terdîd.

Giriş

Bedî' ilmi hicri yedinci yüzyılda Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (öl. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* kitabında me'ânî ve beyân ilimlerinden sonra üçüncü ilim olarak tasnif edilmiştir.¹ Sekkâkî sonrasında birçok belâgat müellifi tarafından benimsenen yaklaşıma göre bedî'; manayla ve lafızla ilgili sanatlar olarak iki kısımda değerlendirilir.² Bu çalışmada, belâgat kitaplarındaki kelime tekrarı sanatları incelenmiş olup tespit edilenler; müşâkele, irsâd, akis, müzâvece, terdîd, reddü'l-acüz ale's-sadr ve cinâs-ı mümâsil'dir. Sekkâkî ve onun lafız-mana taksimini esas alan belâgat müellifleri, bu söz sanatlarından bazısına lafzî güzelleştiren sanatlar; bazısına da manayî güzelleştiren sanatlar içinde yer vermiştir.

Sekkâkî, kelime tekrarı sanatlarından müşâkele ve müzâvece'yi³ manayî güzelleştiren sanatlardan; reddü'l-acüz ale's-sadr'ı⁴ lafzî güzelleştiren sanatlardan saymıştır. Sekkâkî'den sonra onun metodolojisinin yerleşmesine önemli katkılar sunan Hatîb el-Kazvînî (öl. 739/1338) *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa* kitabında kelime tekrarı sanatlarından müşâkele, irsâd, müzâvece ve akis'i⁵ manayî güzelleştiren söz sanatları arasında; cinâs-ı mümâsil⁶ ve reddü'l-acüz ale's-sadr'ı⁷ lafzî güzelleştiren söz sanatları içinde zikretmiştir.

Hatîb el-Kazvînî'nin çağdaşı Şerefüddîn et-Tîbî'nin (öl. 743/1343) *et-Tibyân fi 'İlmi'l-me'ânî ve'l-bedî' ve'l-beyân* adlı eserinde mana ile ilgili gördüğü kelime tekrarı sanatları müşâkele, müzâvece,⁸ tekrîr⁹ ve irsâd;¹⁰ lafızla ilgili gördüğü kelime tekrarı sanatları akis-tebdîl, ve reddü'l-acüz ale's-sadr'dır.¹¹ Tîbî'nin kelime tekrarıyla ilgili söz sanatları incelendiğinde, Sekkâkî ve Kazvînî'den

¹ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'îm Zerkûr (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 423.

² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 423; Celâlüddîn Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 255; Celâlüddîn Hatîb el-Kazvînî, *Telhîsu'l-miftâh* (Pakistan: Mektebetü'l-Büsrâ, 2010), 114; Sa'düddîn Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhü telhîsi'l-miftâhi'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 640-641; Ahmed Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-Beyân ve'l-bedî'*, thk. Yûsuf es-Samîlî (Beirut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 298; Ahmed b. Mustafa Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 319; Abdurrahmân Hasen Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye: Üsûsühâ ve 'ulûmühâ ve fûnûnühâ* (Beirut: ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1996), 2/367-368; Abdülaziz Atîk, *fi'l-Belâgatü'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Bedî'* (Beirut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.), 76; Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâğa fûnûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-beyân ve'l-bedî'* (Ürdün: Dâru'l-Furkân li't-tibâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2007), 276-277; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî* (Lübnan: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003), 61-62; Ahmed Matlûb - Hasan Basîr, *el-Belâgatü ve't-tatbîk* (Irak: Vizâratü't-Ta'lîmi'l-Âlî, 1999), 420; Alî Cârîm - Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-vâdiha: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 263.

³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 424-425.

⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 430.

⁵ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 263-265.

⁶ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 288-289.

⁷ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 294.

⁸ Hüseyin b. Muhammed Tîbî, *et-Tibyân fi 'İlmi'l-me'ânî ve'l-bedî' ve'l-beyân*, thk. Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî (Beirut: 'Alemlü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1987), 347-349.

⁹ Tîbî, *et-Tibyân*, 360.

¹⁰ Tîbî, *et-Tibyân*, 394.

¹¹ Tîbî, *et-Tibyân*, 494-496.

farklı olarak itnâb'ın; tekmîl, îğâl, tetmîm, i'tirâz¹² gibi çeşitlerine bedî' ilminde yer verdiği mülâhaza edilmiştir.

Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvîni'nin bedî' ilmi tasnifini esas alan son asır belâgat kitapları incelendiğinde, müelliflerin müşâkele, irsâd, akis, müzâvece ve terdîd'e manayla ilgili; cinâs-ı mümâsil ve reddü'l-acüz ale's-sadr'a lafızla ilgili sanatlar kısmında değindikleri gözlemlenmiştir.¹³ Bu çalışmada, kelime tekrarıyla ilgili bedî' sanatları bir araya toplanmış olup bu sanatlar arasındaki farklılıklar izah edilerek mana ve lafızla ilgili olmalarının nedenleri üzerinde durulmuştur.

1. Manayı Güzelleştiren Söz Sanatları İçinde Değerlendirilen Kelime Tekrarı Sanatları

Klasik ve modern belâgat eserlerinde manayı güzelleştiren kelime tekrarı sanatları müşâkele, irsâd, akis ve terdîd'dir. Bu sanatlarda kelime tekrarı; bazen kelimenin cümle içinde olduğu gibi tekrar edilmesiyle; bazen de kelimenin aynı kökünden bir kelimenin gelmesiyle (iştikak) olmaktadır.

1.1. Müşâkele

Müşâkele; bir anlamı, kendi lafzı yerine ibaredeki bir kelimenin aynısı veya benzeri (aynı kökten gelmesi/iştikakı) ile ifade etmek demektir.¹⁴ Müşâkele sanatında tekrar edilen kelime şekil itibarıyla birinci kelimenin aynısı olmasına veya o kelimeye benzemesine rağmen manası farklıdır. Şöyle ki; bu sanatta tekrar edilen kelimenin manası, birinci kelimedeki temel anlamdan doğan ve o kelimeyle ilgili ikinci bir anlam veya mecazi-istiareli bir anlam olur¹⁵ ve iki kelime arasında eş seslilik bulunmaz. Bu sebeple müşâkele, manayı güzelleştiren söz sanatlarından sayılmıştır.

Örneğin; *وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ مِّمَّا سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)"¹⁶ ayetinde geçen *سَيِّئَةٍ* kelimesi, ilk yerde asıl anlamı kötülük, ikinci yerde mecazi olarak ceza anlamındadır.¹⁷ Cümle içinde tekrar edilen ve şekil bakımından birbirinin aynısı iki kelimeden ilki asıl anlamıyla, ikincisi bu anlamla irtibatlı mecaz anlamıyla gelmiştir. Bu sebeple ikinci *سَيِّئَةٍ* kelimesinde müşâkele bulunmaktadır.

¹² Tîbî, *et-Tibyân*, 373-383.

¹³ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 305-321; 325-333; Merâğî, *'Ulümü'l-belâğa*, 324-326; 354-358; Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/385; 436-440; 485; 514; Abdülkâdir Hüseyin, *Fennü'l-bedî'* (Kahire - Beyrut: Dâru's-Şürûk, 1983), 59-64; 109-123; Muhammed es-Seyyid Cebr, *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'* (Kahire: Drîm li't-Tibâ'a, 2007), 43-58; 118-131; Deyzîre Sekkâl, *İlmü'l-Bedî'* (Lübnan: el-Câmi'atü'l-Lübnâniyye, 2020), 11-22; 24-31; Ali Bulut, *Belâgat: Meânî, beyân, bedî'* (İstanbul: İFAV, 2014), 237-243; 293-310.

¹⁴ Sekkâl, *İlmü'l-Bedî'*, 424; Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh*, 263; Hatîb el-Kazvîni, *Telhîsu'l-miftâh*, 116-117; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 648; Ali Bulut, *Bedî' İlmi* (İstanbul: İFAV, 2016), 78.

¹⁵ Hüseyin, *Fennü'l-bedî'*, 62; Cebr, *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'*, 53-54.

¹⁶ *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Şûrâ, 42/40.

¹⁷ Abdullah b. Ahmed Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 3/258.

Benzer şekilde Nisâ sûresindeki; *إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ* "Münafıklar, kendilerince güyâ Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Oysa Allah, onların hilelerini sürekli kendi başlarına çeviriyor."¹⁸ âyetinde خادع aldatmak fiili, ilk geçtiği yerde يُخَادِعُونَ fiil-i muzârî olarak ve asıl anlamı olan hile; ikinci yerde خادع isim-i fâil kalıbında ve hileyi başına çevirmek manasında kullanılmıştır. خادع Fiilinin ikinci yerdeki anlamı birincisinden tevellüt edip mecazi olduğundan dolayı¹⁹ müşâkele vardır.

Müşâkele'yi diğer kelime tekrarı sanatlarından ayıran husus, birinci kelime ile tekrarlanan kelime arasındaki anlam farklılığıdır. Zira bu tür ibarelerde ilk kelimedede asıl ve temel anlam; tekrarlanan kelimedede ise sözcüğün asıl anlamı dışında ikinci veya mecazi anlamı olur.

1.2.İrsâd

İrsâd; ibaredeki bir kelimenin veya revînin (kafiyedeki son sahih harfin), cümlelerin sonunun nasıl biteceğine dair ipucu vermesidir.²⁰ Bu sanatta, cümlelerin sonunun nasıl biteceğine ifadedeki bir kelimenin lafzı veya ibarenin manasıyla işaret edilmekte²¹ ve bazen cümlelerin sonunda kelime tekrar edilmektedir. İrsâd'da lafız tekrarı olan yerlerde iki kelimenin anlamı aynı olduğu için, bu tür yerlerde kelime tekrarının varlığından söz edilebilir. Bu sanatla ilgili olarak; eski Arap şairleri, beyitlerin ilk ifadelerinin, beytin sonunu çağrıştırmasıyla övünmüşler ve durumu, sözün akıcı ve sürükleyici olmasına delalet eden bir şey olarak görmüşlerdir.²²

Örneğin muhadram şairlerden Amr b. Ma'dîkerib (öl. 21/641-42);

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ شَيْئًا فَادَعُهُ وَجَاوِزُهُ إِلَى مَا تَسْتَطِيعُ

"Bir şeyi yapamadığın vakit, onu bırak. Yapabildiğin şeye yönel."²³

beytinde استطاع fiilini beytin ortasında ve sonunda olmak üzere iki defa kullanmıştır. Burada, beytin sonunun إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ fiili ile biteceği, öncesinde geçen إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ fiilinden tahmin edilmektedir. İbarede birinci kelimenin ipucu vermesiyle kelime aynı lafız ve anlam olarak tekrar edildiği için burada irsâd sanatı vardır.

Yûnus sûresindeki; *وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ* "İnsanlar (başlangıçta tevhit inancına bağlı) tek bir ümmet idiler; sonra ayrılığa düştüler. Eğer (azabın ertelenmesiyle ilgili olarak ezelde) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında derhal hüküm verilir (işleri bitirilirdi)."²⁴ âyetinde اختلف fiili ilk yerde fiil-i mâzi, cümlelerin sonunda ise fiil-i muzârî olarak tekrar edilmiştir. Cümlelerin sonunun اختلف fiili ile biteceğine ibaredeki اختلف fiili işaret etmekte ve cümlelerin sonu gelmeden nasıl biteceği zihinde canlanmaktadır.

¹⁸ Nisâ, 4/142.

¹⁹ Ebû Mansûr Mâturîdî, *Te'vilât-ü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 3/394.

²⁰ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 263; Hatîb el-Kazvîni, *Telhisu'l-miftâh*, 116.

²¹ Tîbî, *et-Tibyân*, 394-395; Hüseyin, *Fennü'l-bedî*, 59.

²² Bekrî Şeyh Emîn, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye fi sevbiha'l-cedid: 'ilmü'l-bedî* (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, 1987), 81-82.

²³ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 263; Bahâüddîn es-Sübkî, *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi telhisi'l-miftâh*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003), 2/236; Habenneke, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 2/386.

²⁴ Yûnus, 10/19.

Yukarıda değinildiği üzere irsâd'da ibarenin sonunda kelime tekrarı olmakla birlikte bazen çağrışım yapan sözcüğe göre cümlelerin farklı bir kelimeyle bitmesi mümkündür.²⁵ İfadenin sonunda tekrar edilen kelimelerin anlam yönüyle aynı olması, bu sanatı müşâkele'den ayıran özelliğidir.

İrsâd çoğu kez tıbâk, mukâbele, terdîd, reddü'l-acüz ale's-sadr ve iştikâk gibi söz sanatlarını içinde barındırmakta olup²⁶ diğer kelime tekrarı sanatlarına göre daha geniş kapsamlıdır. Şöyle ki; cümlelerin sonunun nasıl biteceğine dair zihni çağrışımın olduğu yerde irsâd bulunur. Bu sebeple irsâd'ın kelime tekrarıyla olan örneklerini terdîd/tekrâr sanatı olarak değerlendirebiliriz. İrsâd'ın kelime tekrarı dışındaki örnekleri, çalışmanın kapsamı alanı dışında kaldığı için, kelime tekrarıyla ilgili örnekleri vermekle yetinilmiştir.

1.3.Akis

Akis, ibaredeki kelimelerin yerlerini değiştirerek yeni bir söz söyleme sanatıdır.²⁷ Bu sanatta, cümledeki kelimelerin yerleri bazen tamamen, bazen kısmen değiştirilerek yeni bir söz söylenir. Akis sanatında kelime tekrarı, ilk ifadedeki kelimelerin cümle içinde yer değiştirmesiyle gerçekleşir. Bu durum, akis'i diğer kelime tekrarı sanatlarından ayırır.

Örneğin;

فِي هَوَاكُم يَا سَادَاتِي مِتُّ وَجِدًا مِتُّ وَجِدًا يَا سَادَاتِي فِي هَوَاكُمُ

“Sizi özlemekten, ey efendiler! Aşktan öldüm. Aşktan öldüm. Ey efendiler! Sizi özlemekten...”²⁸

beytinin ikinci mısrasında, ilk mısradaki kelimelerin yerleri değiştirilerek tekrar söylenmiştir. Yerleri değiştirilerek sıralanan kelimeler, ilk ifadenin tam tersi olduğu için burada cüzî olmayan tam bir akis sanatı bulunmaktadır.

Benzer şekilde; *كَلَامُ الْمَلُوكِ الْمَلُوكِ الْكَلَامِ* “Kralların sözü, sözüün krallarıdır.”²⁹ sözünde ilk ifadedeki izafet terkibi ikincisinde tam aksi olduğundan dolayı akis sanatı vardır.

Akis sanatında, müşâkele ve irsâd gibi mana etkileşimine bağlı olarak kelime tekrarı gerçekleşmekle birlikte klasik ve modern dönemdeki bazı belâgat bilginleri bu sanata, lafızla ilgili olan söz sanatları kısmında yer vermiştir.³⁰ Kanaatimizce, akis'in mana ile ilgili söz sanatları bölümünde geçmesi daha uygundur.

²⁵ Hüseyin, *Fennü'l-bedî*, 60; Cebr, *Dirâsât fî 'ilmi'l-bedî*, 46.

²⁶ Emîn, *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, 82-83; Bulut, *Bedî İlmî*, 75.

²⁷ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 265; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 650; Tîbî, *et-Tibyân*, 494.

²⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 322; Sekkâl, *İlmü'l-Bedî*, 20.

²⁹ Yahyâ b. Hamza Müeyyed-Billâh el-'Alevî, *et-Tirâz li esrârî'l-belâğa ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 2002), 3/53.

³⁰ Tîbî, *et-Tibyân*, 494; Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (İstanbul: Gökkuşbu, 2013), 267; Y. Fatih Akbaş, *Arapça Belâgat: Meânî, Beyân, Bedî* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2017), 179; Cüneyt Eren - Vecih Uzunoğlu, *Arapça Belâgat Hülsatu'l-Belâğa* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 104.

1.4.Terdîd/Tekrîr

Terdîd, ibaredeki bir kelimenin veya ifadenin tekrar edilmesine denir. Bu sanatın diğer adı tekrîr'dir.³¹ Terdîd'in bedî' ilmi içinde yer alması belâgat müellifleri arasında ihtilafli bir konudur.³² Bu sanatın şart cümleleriyle olan şekli müzâvece'ye klasik ve modern belâgat eserlerinde sıkça rastlanıldığı için³³ bu çalışmada öncelikle terdîd sanatına değinilmiştir.

Enfâl sûresindeki; *“Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu. Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah'ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.”*³⁴ ayetlerinde *يُحِقُّ الْحَقَّ* ve *يُظِلُّ الْبَاطِلَ* ifadeleri, Allah'ın hakkı ortaya çıkarıp batılı yok etmesinin amacını belirtmek için aynı anlamda tekrar edilmiştir.³⁵

Hatîb el-Kazvînî'nin çağdaşı Müeyyed-Billâh el-Alevî (öl. 749/1348) *et-Tirâz li esrâri'l-belâğa* adlı eserinde, yukarıdaki ayetle birlikte Rahmân sûresinde; *“O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”*,³⁶ Kamer sûresinde; *“Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”*,³⁷ Mürselât sûresinde; *“O gün vay yalanlayanların hâline!”*³⁸ tekrar edilen ayetleri bu sanat için örnek vermiş ve bu tür ifadelerin farklı gayelere binaen manayı pekiştirmek için geldiğini söylemiştir.³⁹

Terdîd'de tekrar edilen, bazen cümle veya ibare, bazen de kelime olur. Nûr sûresindeki; *“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs...”*⁴⁰ ifadeleriyle devam eden ayette; *نُورِ الْمَصْبَاحِ* kelimeleri anlamı daha güçlü ve anlaşılır hale getirmek için ikinci kez gelmiştir.

1.5.Müzâvece

Müzâvece, şart (koşul) cümlelerinde bir kelimenin tekrar edilmesidir.⁴¹ Bu sanatta, tekrar edilen kelime, anlam cihetiyle cümledeki farklı kelimelerle irtibatlıdır. Müzâvece, terdîd sanatının

³¹ Tîbî, *et-Tibyân*, 360.

³² İsamüddîn İsferyâyînî, *el-Atvel Şerhu telhîs-i miftâhi'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/487; Abdülmüte'âl Sa'îdî, *Büğyetü'l-idâh li telhîs-i'l-miftâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005), 4/668; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 203.

³³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 425; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 265; Tîbî, *et-Tibyân*, 349; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 649-650; Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 325.

³⁴ Enfâl, 8/7-8.

³⁵ Tîbî, *et-Tibyân*, 360.

³⁶ Rahmân, 55/13.

³⁷ Kamer, 54/17.

³⁸ Mürselât, 77/19.

³⁹ Müeyyed-Billâh el-'Alevî, *et-Tirâz li esrâri'l-belâğa*, 2/95.

⁴⁰ Nûr, 24/35.

⁴¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 425; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, 265; Tîbî, *et-Tibyân*, 349; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 649-650; Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 325; Habenmeke, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye*, 436; Besyûnî Abülfettâh Feyyûd, *İlmu'l-Bedî', Dirâse târîhiye ve fenniye li-usûli'l-belâğa ve mesâili'l-bedî'* (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2015), 240; Hüseyin, *Fennü'l-bedî'*, 63; Cebr, *Dirâsât*

şart cümlelerindeki hali olup belâgat eserlerinin bedî' kısmında terdîd'den daha çok bulunduğu için çalışmada bu sanata yer verilmiştir. Örneğin;

إِذَا مَا بَدَتْ فَأَزَادَ مِنْهَا جَمَالَهَا نَظَرْتُ لَهَا فَأَزَادَ مِنِّي غَرَامُهَا

“O, görüldüğünde ve (göründükçe) güzelliği arttığında ona baktım. Ve benim ona karşı tutkum arttı.”⁴²

beytinde *نَظَرْتُ* fiili tekrar edilmiştir. *نَظَرْتُ* fiili ilk geçtiği yerde şart cümlesiyle, ikinci geçtiği yerde cevap cümlesiyle irtibatlı olduğu için müzâvece sanatı vardır.

Belâgat eserlerindeki müzâvece örnekleri incelendiğinde, bu sanatın terdîd'in şart ve cevap cümlelerindeki şekli olduğu anlaşılmaktadır. Terdîd yerine müzâvece'nin bedî' kısmında daha çok bulunmasının, kelime tekrarıyla ilgili söz sanatlarının anlaşılmasını güçleştirdiği düşünülmektedir.

Hicri sekizinci yüzyılın önemli belâgat bilginlerinden Şerefüddîn et-Tîbî *et-Tibyân* adlı eserinde itnâb'ın kısımlarından sayılan tekmîl, îğâl, i'tirâz ve tetmîm gibi kelime tekrarıyla ilgili olabilecek konuları manayı güzelleştiren söz sanatlarından saymıştır.⁴³ Fakat diğer belâgat müellifleri bu sanatları bedî' ilmi içinde değerlendirmedikleri için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Terdîd ve müzâvece'de tekrar edilen kelime ile birinci kelime aynı anlamda olurken müşâkele'de tekrarlanan kelime ile ilk kelime arasında anlam yönünden fark olur. Bu farklılık, tekrarlanan kelimenin sözcüğün temel anlamı dışında ikinci veya mecazi anlamı olmasıyla. Akis sanatında, tamamen veya kısmen yerleri değiştirilerek kelimeler tekrar edilir. İrsâd ise bu üç sanata göre daha kapsamlı olup ibarenin sonunun nasıl biteceğinin tahmin edilmesi ve zihinde çağrışım yapmasıyla ilgilidir. İrsâd'da bazen kelime tekrarı olabilirken zihinde çağrışım yapan kelimeye göre bazen olmayabilir. Bu değerlendirmeler ışığında, terdîd ve müzâvece'yi, bir maksada binaen kelimenin lafız ve anlam yönüyle tekrar edilmesi şeklinde anlamak mümkündür.

2. Lafzî Güzelleştiren Söz Sanatları İçinde Değerlendirilen Kelime Tekrarı Sanatları

Belâgat eserlerinde manayı güzelleştiren sanatlardan kelime tekrarıyla ilgili olanlar; müşâkele, irsâd, akis, terdîd ve müzâvece'dir. Lafzî güzelleştiren söz sanatlarından kelime tekrarıyla ilgili olanlar ise reddü'l-acüz ale's-sadr ve cinâs-ı mümâsil'dir. Reddü'l-acüz ale's-sadr, klasik ve modern belâgat kitaplarının çoğunda zikredilmiş olup lafzî güzelleştiren söz sanatlarından sayılmıştır. Cinâs'ın kısımlarından olan cinâs-ı mümâsil, diğer cinaslardan farklı olarak eş sesli kelimeler arasında gerçekleştiği için çalışmamızda kelime tekrarıyla ilgili söz sanatları kısmına dahil olmuştur.

fi 'ilmi'l-bedî', 56; Abdülfettâh Lâşîn, *el-Bedî' fi dav'i esâlîbi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1999), 117; Abdülkâdir Ügânîcâ, *el-Müzhir fi 'ilmi'l-Bedî'* (Nijerya: Merkezü Kiûdâmîlûlâ, 2021), 76.

⁴² Merâğî, 'Ulûmü'l-belâğa, 325; Lâşîn, *el-Bedî'*, 117.

⁴³ Tîbî, *et-Tibyân*, 373-383.

2.1.Reddü'l-acüz ale's-sadr

Belâgat kitaplarında lafzı güzelleştiren sanatlar kısmında değerlendirilen reddü'l-acüz ale's-sadr, (beytin) sonunu başa döndürmek manasındadır. Belâgat terimi olarak; ibare veya cümle sonundaki kelimenin aynısının veya iştikakının (aynı kökten gelen kelimenin) ifadenin başında veya içinde var olması demektir. Bu durum şiirde; beytin sonundaki kelimenin veya iştikakının ilk mısraın başında, ortasında, sonunda veya ikinci mısraın başında gelmesiyle gerçekleşir. Bu sanatın diğer adı "tasdîr" dir.⁴⁴

Emevî şairlerinden Ükayşir el-Esedî'nin (öl. 80/699 [?]);

سَرِيعٌ إِلَىٰ ابْنِ الْعَمِّ يَأْتِمُ وَجْهَهُ وَلَيْسَ إِلَىٰ دَاعِي النَّدَىٰ بِسَرِيعٍ
حَرِيصٌ عَلَىٰ الدُّنْيَا مُضِيعٌ لِدِينِهِ وَلَيْسَ لِمَا فِي بَيْتِهِ بِمُضِيعٍ

"Amcaoğlunun yüzüne tokat atarken hızlıdır. (Fakat) cömert olmaya çağrıldığında hiç hızlı değildir.

Dünyaya karşı hırslı, dinini ihmal eden biridir. Evinde ise ihmal edilen bir şey yoktur."⁴⁵

beyitleri reddü'l-acüz ale's-sadr için verilen örneklerdendir. Zira ilk beytin sonundaki سَرِيع ile başındaki سَرِيع sözcüğü; ikinci beytin sonundaki مُضِيع ile ikinci beytin ilk mısraının ortasındaki مُضِيع kelimesi lafız ve anlam itibarıyla aynıdır.

Benzer şekilde Ahzâb sûresindeki; وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ "ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı."⁴⁶ ifadesinin başındaki تَخْشَى sözcüğü, ibarenin sonunda tekrarlanmıştır. Tevbe sûresindeki أَتَخْشَوْنَهُمْ قَالَهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ "Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır."⁴⁷ ifadesinin başı تَخْشَوْهُ ile sonu تَخْشَوْهُ aynı fiilden gelmiş ve ikinci kelimeye nasb edici edattan dolayı ن harfi düşmüştür. Nûh sûresindeki اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا "Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır."⁴⁸ ayetinin başındaki اسْتَغْفِرُوا ile sonundaki اسْتَغْفِرُوا kelimeleri farklı sığadan olsa da aynı kökten gelmiştir.

Yukarıdaki örneklerde irsâd sanatındaki gibi cümlelerin sonunun nasıl biteceğine ibaredeki bir kelimenin lafzıyla işaret edilip zihni çağrışımla cümlelerin sonunun nasıl biteceği tahmin edilmekte yani bilinebilmektedir. Bazı durumlarda reddü'l-acüz ale's-sadr ve irsâd sanatında kelime tekrarı gerçekleşmekte ve her iki sanatta ibarenin sonundaki kelime öncesiyle irtibatlı olmaktadır. Bu yönüyle reddü'l-acüz ale's-sadr, irsâd'a benzemektedir. Diğer taraftan verilen örneklerde kelimeler lafız ve anlam yönüyle tekrar edildiğinden dolayı terdîd sanatı bulunmaktadır.

⁴⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 430-431; Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 294; Tîbî, *et-Tibyân*, 496; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 689-690; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 333; Merâğî, *'Ulümü'l-belâğa*, 358-359; Habenke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/514-515.

⁴⁵ Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l-mesûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 8/596; İbn Abdilhak 'Umerî, *Dürerü'l-ferâidi'l-müstahsene fi şerhi menzûmeti İbni's-Şihne*, thk. Süleymân Hüseyin el-'Umeyrât (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2018), 401.

⁴⁶ Ahzâb, 33/37.

⁴⁷ Tevbe, 9/13.

⁴⁸ Nûh, 71/10.

Reddü'l-acüz ale's-sadr örnekleri incelendiğinde, tekrarlanan kelimelerde bazen eş sesliliğin, bazen ses özdeşliğinin, bazen de mecazın olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, reddü'l-acüz ale's-sadr'ın olduğu yerde; müşâkele veya cinâs-ı tâm'ın alt başlıkları cinâs-ı mümâsil, cinâs-ı müteşâbih, cinâs-ı mefrûk, cinâs-ı merfûv ve cinâs-ı müeffak'ın bulunabileceğini bize göstermektedir. Örneğin klasik ve modern belâgat eserlerinde reddü'l-acüz ale's-sadr ile ilgili Kâsım b. Alî el-Harîrî'nin (öl. 516/1122);

فَمَشْعُورٌ بِآيَاتِ الْمَعْنَى وَمُتَّوْنٌ بِرِثَاتِ الْمَعْنَى

“(Bazı kimseler) Kur’ân ayetlerini çok sevmekte, (bazı kimseler de) Mezmurlar’ın yankılanan seslerini...”⁴⁹

beytinde müşâkele sanatının varlığından söz edilebilir. Zira المعْنَى sözcüğü ilk mısradaki kelimenin bilinen temel anlamlarından olan Kur’ân-ı Kerîm; ikinci mısradaki, asıl anlamı dışında yani Mezmurlar manasında kullanılmıştır.

Aynı şekilde reddü'l-acüz ale's-sadr örneklerinden Kâdî el-Errecânî'nin (öl. 544/1149)

دَعَانِي مِنْ مَلَامِكُمْ سَفَاهًا فِدَاعِي الشُّوقِ قَبْلَكُمْ دَعَانِي

“(Siz ikiniz) Sefih bir şekilde beni kınamaktan vazgeçiniz. İkinizden önce iştiyaklı olmaya çağıran kişi beni davet etti.”⁵⁰

beytinde cinâs-ı mümâsil veya cinâs-ı müstevfâ vardır. Zira beytin başındaki دَعَا fiili, دَعَى kökünden emr-i hâzır olup terk etmek ve bırakmak; ikinci yerde ise دَعُو kökünden fiil-i mâzî olup çağırarak ve davet etmek manasındadır. Beyitte; hareke, harf sayısı, harf çeşidi ve harf tertibi itibarıyla aynı olan iki kelimenin aynı türden olup anlamlarının farklı olması dolayısıyla cinâs-ı mümâsil; kelime köklerinin birbirinden farklı olması itibarıyla cinâs-ı müstevfâ bulunmaktadır.

Reddü'l-acüz ale's-sadr'ın bir diğer örneği Kâdî el-Errecânî'nin;

أَمَلْتُهُمْ ثُمَّ تَأَمَّلْتُهُمْ فَلَا حَ لِي أَنْ لَيْسَ فِيهِمْ فَلَاحٌ

“Onlara karşı ümitvar oldum. Sonra düşününce, onların felahı yokmuş gibi bana geldi.”⁵¹

beytinde cinâs-ı müteşâbih vardır. Zira beytin ilk mısraındaki ح harfi ve ح kelimesinden oluşan فَلَاح ifadesi, beytin sonundaki فَلَاح kelimesiyle hareke, harf sayısı, harf çeşidi ve harf tertibi yönünden aynı, fakat anlamları birbirinden farklıdır.

Yukarıdaki örneklere bakıldığında, reddü'l-acüz ale's-sadr sanatı; müşâkele, terdîd ve cinası içinde barındıran kapsamlı bir sanat türü olup irsâd'a benzemektedir. Reddü'l-acüz ale's-sadr'ın

⁴⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 295; Hatîb el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, 135; Tîbî, *et-Tibyân*, 498; Atîk, 'İlmü'l-Bedî', 229.

⁵⁰ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*, 288-289; Hatîb el-Kazvînî, *Telhisu'l-miftâh*, 131; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 683; Merâğî, 'Ulümü'l-belâğa, 354; Kâsım - Dîb, 'Ulümü'l-belâğa, 115.

⁵¹ Muhammed b. 'Arafe Düsûkî, *Hâşiyetü'd-düsûkî 'alâ muhtasari'l-me'ânî*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 4/157; İsferyânî, *el-Atvel*, 1/113. Ahmed Matlûb, *Fünûn Belâğiyye: el-beyân-el-bedî* (Kuveyt: Dâru'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1975), 243-244.

olduğu yerde bazen terdîd, bazen müşâkele, bazen de cinâs-ı tâm bulunur. Bu sanat; terdîd, müşâkele ve cinâs-ı mümâsil ile geldiğinde manayı güzelleştiren sanatlar kısmına; cinâs-ı tâm'ın diğer kısımları olan cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı mürekkebe ve cinâs-ı gayr-ı tâm'ı kendisinde barındırdığında ise lafzı güzelleştiren sanatlar kısmına dahil olur. Nitekim Fadl Hasan Abbâs (öl. 2011), *el-Belâğa fûnûnühâ ve efnânühâ: ilmü'l-beyân ve'l-bedî'* kitabında reddü'l-acüz ale's-sadr'daki cinâs olgusuna işaret ettikten sonra bazı edebi sanatların tekrar, zorlama ve farklı bir tasnif olmaktan başka bir anlam taşımadığını söyleyerek bu duruma dikkat çekmek istemiştir.⁵² Bir diğer müellif Ahmed Matlûb (öl. 2018) *Fünûn Belâgiyye: el-beyân-el-bedî'* kitabında, reddü'l-acüz ale's-sadr ile cinâs arasında güçlü bir bağ bulunmasından dolayı bu iki sanatın bazı belâgat bilginleri tarafından birbirine karıştırıldığını belirtmiştir.⁵³

İrsâd ile reddü'l-acüz ale's-sadr, ibarenin sonunda kelime tekrarı bulunduğu aynı noktada birleşmektedir. Zira yukarıda irsâd için örnek verilen;

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ شَيْئًا فَادْعُهُ وَجَاوِزُهُ إِلَى مَا تَسْتَطِيعُ

“Bir şeyi yapamadığın vakit, onu bırak. Yapabildiğin şeye yönel.”⁵⁴

beytini bazı belâgat bilginleri reddü'l-acüz ale's-sadr için vermiştir. İrsâd ile reddü'l-acüz ale's-sadr arasındaki farkı şu şekilde açıklayabiliriz: İrsâd'da ibarenin sonundaki kelimedede bazen tekrar olmamakta; reddü'l-acüz ale's-sadr'da ise irsâd'dan farklı olarak eş seslilik veya ses özdeşliği (mütecânis) meydana gelmektedir.

2.2.Cinâs-ı Mümâsil

Cinâs-ı tâm'ın alt başlıklarından olan cinâs-ı mümâsil; manası birbirinden farklı, fakat lafzı aynı olan iki ismin, iki fiilin veya iki harfin cümlede bulunmasıdır.⁵⁵ Çalışmamızda cinâs-ı mümâsil'in kelime tekrarıyla ilgili söz sanatlarına dahil edilmesinin nedeni, bu sanatta anlamı birbirinden tamamen farklı iki isim, iki fiil veya iki harfin ibarede tekrar edilmesinden dolayıdır. Diğer cinâs türleri; kelime tekrarıdan ziyade, ses özdeşliği veya ses benzerliğiyle ilgili olduğu için çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır.

Belâgat eserlerinde cinâs-ı mümâsil örneklerinden biri; *“Kiyamet in kopacağı gün suçlular, (dünyada) bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler.”*⁵⁶ ayetidir. Zira ayetteki *السَّاعَةَ* kelimesi ilk geçtiği yerde kıyamet, ikinci yerde saat ve kısa bir süre anlamındadır.⁵⁷ Arap dilinde *السَّاعَةَ* sözcüğü kıyametin özel isimlerinden biri olup⁵⁸ kelimenin mecazi anlamı değildir.

⁵² Abbâs, *ilmü'l-beyân ve'l-bedî'*, 309-310.

⁵³ Ahmed Matlûb, *Fünûn Belâgiyye: el-beyân-el-bedî'* (Kuveyt: Dâru'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1975), 243-244.

⁵⁴ Cebr, *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'*, 132; Hüseyin, *Fennü'l-bedî'*, 124; Lâşîn, *el-Bedî'*, 176; Feyyûd, *ilmü'l-Bedî'*, 303.

⁵⁵ Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh*, 288-289; Hatîb el-Kazvîni, *Telhisü'l-miftâh*, 131; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 683; Merâğî, *'Ulûmü'l-belâğa*, 354; Habenneke, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/488; Kâsım - Dîb, *'Ulûmü'l-belâğa*, 115; Atik, *'ilmü'l-Bedî'*, 197.

⁵⁶ Rûm, 30/55.

⁵⁷ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/707; Mücemma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye (Komisyon) (ed.), *et-Tefsîru'l-Vesît li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: el-Hey'etü'l-'Âmme li'-Şuûni'l-Metâbi' l-Emîriyye, 1993), 8/71.

⁵⁸ Vehbe Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr* (Lübnan - Şam: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır - Dâru'l-Fikr, 1991), 21/116.

İkinci السَّاعَةُ sözcüğü de kelimenin asıl anlamlarından olan saat ve süre manasındadır. Bu sebeple ayette müşâkele, veya terdîd değil, lafzı ve türü aynı iki kelimenin birbirinden bağımsız iki farklı anlamı olduğu cinâs-ı mümâsil vardır.

Benzer şekilde Ebû Nüvâs'ın (öl. 198/813);

عَبَّاسٌ عَبَّاسٌ إِذَا احْتَدَمَ الْوَيْحُ وَالْفَضْلُ فَضْلٌ، وَالرَّبِيعُ رَبِيعٌ

“Savaş şiddetlendiğinde Abbas, bir aslandır. Fadl, fazilet, Rebî ise ilkbahardır.”⁵⁹

beyti cinâs-ı mümâsil'e örnektir. Çünkü عَبَّاسٌ , الْفَضْلُ , الرَّبِيعُ kelimeleri ilk geçtiği yerde Abbasi dönemindeki vezirler kastedilerek özel isim, sonrasında ise kelimenin asıl anlamıyla kullanılmıştır.

Bazen cinâs-ı mümâsil bahsinde, müşâkeleyi andıran örneklere rastlanmıştır. Örneğin Ebû Temmâm'ın (öl. 231/846);

فَأَصْبَحَتْ غُرُرُ الْأَيَّامِ مُشْرِقَةً بِالنَّصْرِ تَضْحَكُ عَنْ أَيَّامِكَ الْغُرُرُ

“Günlerin aydınlığı zaferle parıldadı. (Artık) güzel günler sana gülümsüyor.”

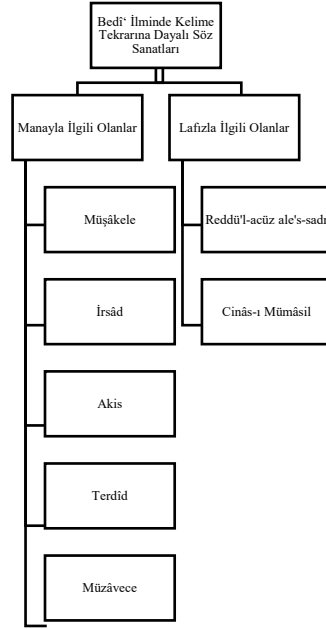
beytinde الْغُرُرُ kelimesi ilk mısradaki atın baş veya ayaklarındaki nişane anlamından istiare; ikinci mısradaki bir şeyin en güzel ve değerli olanı manasındadır.⁶⁰ Fakat beyitte ilk kelime gerçek anlamı dışında kullanıldığı için burada müşâkele'den söz edilebilir. O zaman cinâs-ı mümâsil'de ilk kelimenin mecazi olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Cinâs-ı tâm'ın diğer kısımları cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı mürekkeb ve cinâs-ı gayr-ı tâm, iki aynı kelimenin farklı anlamları arasında değil, telaffuzu birbirinin aynısı veya benzeri iki farklı kelime veya ifade arasında gerçekleştiğinden dolayı çalışmamızda bu sanatlara değinilmemiştir.

Bedî ilminde tespit edebildiğimiz kelime tekrarı sanatları şu şekilde gösterilebilir:

⁵⁹ Ahmed b. 'Abdüsselâm Cerrâvî, *Muhtasarı kitâbi safveti'l-edebe ve nühetü dîvânî'l-arab (el-Hamâsetü'l-mağribiyye)*, thk. Muhammed Ridvân ed-Dâye (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-mü'âsir, 1991), 1/277; Muhammed b. Eydemir Müsta'simî, *ed-Dürü'l-ferîd ve beytül-kasîd*, ed. Kâmil Selmân el-Cebûrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 7/163.

⁶⁰ Ziyâüddîn ibnül-Esîr, *el-Meselü's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed Hûfî - Bedvî Tabâne (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 1/263; Müeyyed-Billâh el-'Alevî, *et-Tirâz li esrârî'l-belâğa*, 2/186; Hâmid Avnî, *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâğa (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.)*, 1/180; Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Muhyiddîn Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ân ve beyânühû* (Humus: Dâru'l-İrşâd li's-şü'ûni'l-câmi'iyye, 1984), 6/44.

Sonuç

Bu araştırmada, Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvînî ile oluşan klasik belâgat tasnifinde bedî' ilmi sanatlarından kelime tekrarı kapsamında olanlar incelenmiş ve bu sanatların birbiriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları konu edilmiştir. Klasik ve modern belâgat eserlerinde tespit edilebilen kelime tekrarı sanatları; müşâkele, irsâd, akis, terdîd, müzâvece, reddü'l-acüz ale's-sadr ve cinâs-ı mümâsil'dir. Bu sanatlardan müşâkele, irsâd, terdîd ve müzâvece, belâgat eserlerinde manayı güzelleştiren sanatlardandır. Akis, çoğu belâgat müellifi tarafından manayı güzelleştiren sanatlar arasında sayılmasına rağmen bazı eserlerde lafzı güzelleştiren sanatlar kısmında yer almıştır. Akis'te mana etkileşimine bağlı olarak kelimeler tekrar edildiği için, manayı güzelleştiren sanatlardan sayılması kanaatimizce daha uygundur.

Lafzı güzelleştiren söz sanatlarından kelime tekrarı kapsamında tespit edilenler; reddü'l-acüz ale's-sadr ve cinâs-ı mümâsil'dir. Cinâs-ı mümâsil'in diğer cinas çeşitlerinden farklı olarak kelime tekrarı sanatlarından olmasının nedeni, telaffuzu ve türü birbirinin aynısı olan kelimeler arasında gerçekleştiği içindir. Cinâs-ı tâm'ın diğer kısımları cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı mürekkeb ve cinâs-ı gayr-ı tâm, söyleyişi birbirinin aynısı veya benzeri olan farklı sözcükler arasında gerçekleştiğinden dolayı kelime tekrarı tasnifine dahil edilmemiştir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri, irsâd ve reddü'l-acüz ale's-sadr'ın; müşâkele, akis, terdîd, müzâvece ve cinâs-ı mümâsil gibi kelime tekrarı sanatlarına göre daha kapsamlı olmasıyla ilgilidir. Şöyle ki; irsâd'da cümlelerin sonunun nasıl biteceğine ibaredeki bir kelimenin lafzıyla veya manasıyla işaret edilmekte ve cümlelerin sonunda kelime aynı anlamda tekrar edilerek terdîd sanatı veya tîbâk/mukâbele gibi farklı bir bedî' sanatı gerçekleşebilmektedir. Reddü'l-acüz ale's-

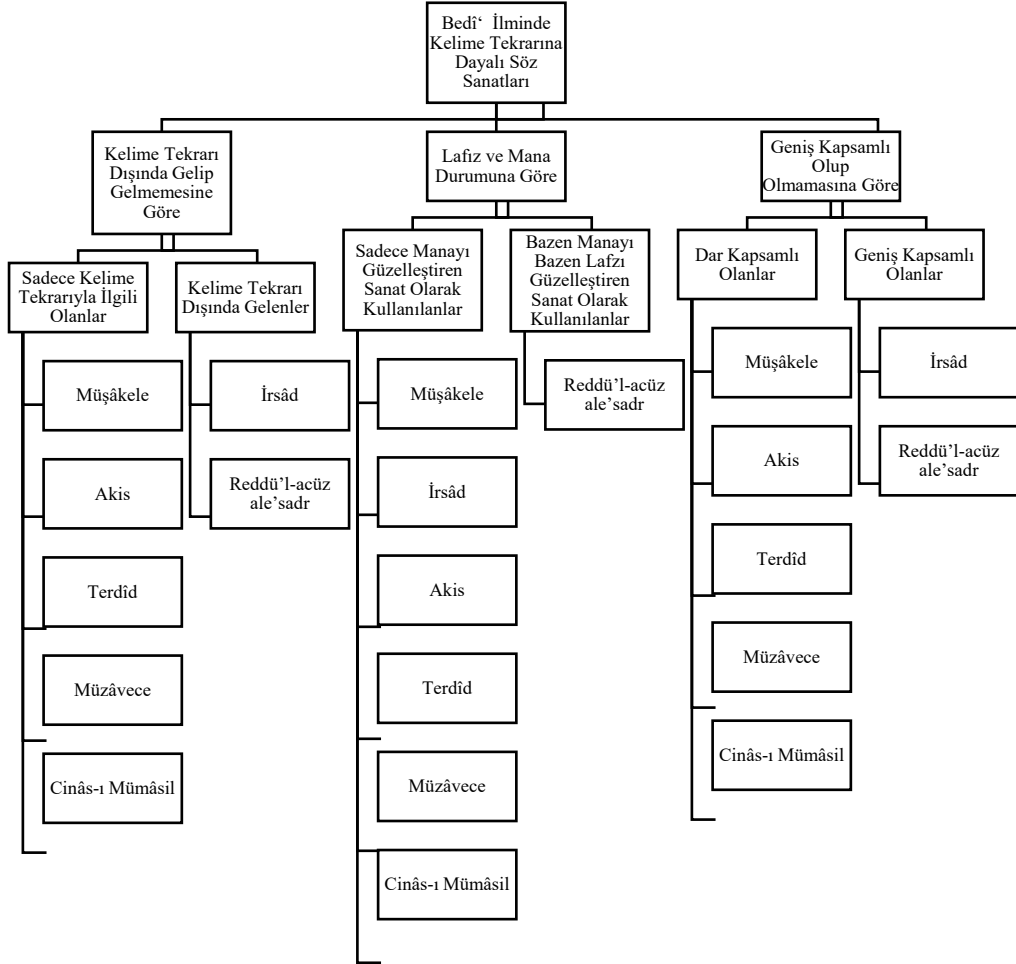
sadr ise ibarenin sonundaki kelimenin aynısının veya iştikakının cümle içinde bulunmasıyla ilgili olup bu sanatın olduğu yerde terdîd, cinâs-ı mûmâsil veya müşâkele; ses özdeşliği veya ses benzerliğinden dolayı da cinâs-ı tâm'ın diğer kısımları cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı mürekkebe ve cinâs-ı gayr-ı tâm olabilmektedir.

Bir diğer husus, irsâd ile reddü'l-acüz ale'sadr'ın bazı durumlarda aynı olmalarıdır. İbarenin sonundaki kelime, lafız ve anlam yönüyle tekrar edilip terdîd sanatı olduğunda bu iki sanat aynı noktada birleşebilir. İrsâd, ibarenin sonundaki kelimenin bazen tekrar edilmeyen bir sözcük olmasıyla reddü'l-acüz ale'sadr'dan ayrılır. Reddü'l-acüz ale'sadr ise cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı mürekkebe ve cinâs-ı gayr-ı tâm gibi ses özdeşliği ve benzerliğinin kendisinde bulunmasıyla irsâd'dan farklılaşır.

Her ne kadar reddü'l-acüz ale'sadr belâgat eserlerinde lafzı güzelleştiren söz sanatlarından sayılsa da bu sanat; irsâd, müşâkele, terdîd veya cinâs-ı mûmâsil olarak geldiğinde manayı güzelleştiren sanatlar kısmında değerlendirilmesi daha isabetlidir. Cinâs-ı tâm'ın diğer kısımları cinâs-ı müstevfâ, cinâs-ı mürekkebe veya cinâs-ı gayr-ı tâm olduğunda, o zaman lafzı güzelleştiren sanatlardan sayılması mümkündür.

Çalışmada ulaşılan bir diğer husus, cinâs-ı mûmâsil'in diğer cinâs çeşitlerinden farklı olarak manayı güzelleştiren sanatlardan sayılmasıyla ilgilidir. Zira bu sanatta manası birbirinden farklı bir sözcük; diğer cinas çeşitlerinde ise telaffuzu birbirinin aynısı veya benzeri olan iki farklı sözcük cümle içinde tekrar edilmektedir. Bu sebeple cinâs-ı mûmâsil'in diğer cinas çeşitlerinden farklı bir şekilde değerlendirilmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir.

Araştırmamızda vardığımız sonuca göre bedî' ilminde kelime tekrarı sanatlarının farklı durumlarını ve değişik açılardan tasnifini şu şekilde göstermek mümkündür:

Kaynakça

- Abbâs, Fadl Hasan. *el-Belâğa funûnühâ ve efnânühâ: İlmü'l-beyân ve'l-bedî'*. Ürdün: Dâru'l-Furkân li't-tibâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzî', 2007.
- Akbaş, Y. Fatih. *Arapça Belâgat: Meânî, Beyân, Bedî'*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2017.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Atfık, Abdülaziz. *fi'l-Belâğati'l-'Arabiyye: 'İlmü'l-Bedî'*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, ts.
- Avnî, Hâmid. *el-Minhâcü'l-vâdih li'l-belâğa*. 5 Cilt. el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.
- Bahâüddîn es-Sübkî. *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2003.
- Bulut, Ali. *Bedî' İlmi*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2016.
- Bulut, Ali. *Belâgat: Meânî, beyân, bedî'*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 2014.
- Cârim, Alî - Emîn, Mustafa. *el-Belâğatü'l-vâdih: el-Beyân el-me'ânî el-bedî'*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Cebr, Muhammed es-Seyyid. *Dirâsât fi 'ilmi'l-bedî'*. Kahire: Drîm li't-Tibâ'a, 4. Basım, 2007.
- Cerrâvî, Ahmed b. 'Abdüsselâm. *Muhtasaru kitâbi safveti'l-edeb ve nühbetü dîvânî'l-'arab (el-Hamâsetü'l-mağribiyye)*. thk. Muhammed Ridvân ed-Dâye. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-mü'âsir, 1991.
- Düsûkî, Muhammed b. 'Arafe. *Hâşiyetü'd-düsûkî 'alâ muhtasari'l-me'ânî*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebü'l-Berekât en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Emîn, Bekrî Şeyh. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye fi sevbiha'l-cedîd: 'İlmü'l-bedî'*. Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, 1987.
- Eren, Cüneyt - Uzunoğlu, Vecih. *Arapça Belâğat Hülâsatu'l-Belâğa*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012.
- Feyyûd, Besyûnî Abülfettâh. *İlmü'l-Bedî', Dirâse târîhiye ve fenniye li-usûli'l-belâğa ve mesâilî'l-bedî'*. Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 4. Basım, 2015.
- Habenneke, Abdurrahmân Hasen. *el-Belâğatü'l-'Arabiyye: Üsûsühâ ve 'ulûmühâ ve funûnühâ*. 2 Cilt. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-Beyân ve'l-bedî'*. thk. Yûsuf es-Samîlî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Hatîb el-Kazvînî, Celâlüddîn. *el-Îzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Hatîb el-Kazvînî, Celâlüddîn. *Telhîsu'l-miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l-Büsrâ, 2010.
- Hüseyn, Abdülkâdir. *Fennü'l-bedî'*. Kahire - Beyrut: Dâru's-Şürûk, 1983.
- İbnü'l-Esîr, Ziyâüddîn. *el-Meselû's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed Hûfî - Bedvî Tabâne. 4 Cilt. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- İsferâyînî, İsamüddîn. *el-Atvel Şerhu telhîs-i miftâhi'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 2 Cilt. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Kâsim, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *'Ulûmü'l-belâğa: el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*. Lübnan: Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, 2003.

- Lâşîn, Abdülfettâh. *el-Bedî' fî dav'i esâlîbi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1999.
- Matlûb, Ahmed - Basîr, Hasan. *el-Belâğatü ve't-tatbîk*. Irak: Vizâratü't-Ta'îmi'l-'Âlî, 2. Basım, 1999.
- Matlûb, Ahmed. *Fünûn Belâgiyye: el-beyân-el-bedî'*. Kuveyt: Dâru'l-Buhûsi'l-'İlmiyye, 1975.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlât-ü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *'Ulümü'l-belâğa -el-Beyân-el-Me'ânî-el-Bedî'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Muhyiddîn Dervîş, Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa. *İ'râbü'l-Kur'ân ve beyânühû*. Humus: Dâru'l-İrşâd li'ş-şü'ûni'l-câmi'iyye, 1984.
- Mücemma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye (Komisyon) (ed.). *et-Tefsîru'l-Vesît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 10 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-'Âmme li'ş-Şuûni'l-Metâbi' 'l-Emîriyye, 1993.
- Müeyyed-Billâh el-'Alevî, Yahyâ b. Hamza. *et-Tirâz li esrâri'l-belâğa ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Unsuriyye, 2002.
- Müsta'simî, Muhammed b. Eydemir. *ed-Dürü'l-ferîd ve beytü'l-kasîd*. ed. Kâmil Selmân el-Cebûrî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Sa'îdî, Abdülmüte'âl. *Büğyetü'l-îdâh li telhîsi'l-miftâh fî 'ulûmi'l-belâğa*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 17. Basım, 2005.
- Saraç, Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkuş, 11. Basım, 2013.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Na'im Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Sekkâl, Deyzîre. *İlmü'l-Bedî'*. Lübnan: el-Câmi'atü'l-Lübnâniyye, 2020.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf. *ed-Dürü'l-mesûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Teftâzânî, Sa'düddîn. *el-Mutavvel Şerhü telhîsi'l-miftâhi'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Tîbî, Hüseyin b. Muhammed. *et-Tibyân fî 'İlmi'l-me'ânî ve'l-bedî' ve'l-beyân*. thk. Hâdî 'Atiyye Matar el-Hilâlî. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb - Mektebetü'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1987.
- Ûgâncâ, Abdülkâdir. *el-Müzhir fî 'İlmi'l-Bedî'*. Nijerya: Merkezü Kiûdâmîlûlâ, 2. Basım, 2021.
- 'Umerî, İbn Abdilhak. *Dürerü'l-ferâidi'l-müstahsene fî şerhi menzûmeti İbni's-Şihne*. thk. Süleymân Hüseyin el-'Umeyrât. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2018.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. 32 Cilt. Lübnan - Şam: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır - Dâru'l-Fikr, 1991.